

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ СЕМЕНА КУЗНЕЦЯ

ПРИТВЕРДЖУЮ"

Заступник керівника
(професор з науково-педагогічної роботи)

№ 007/12

Микола АФАНАСЬЄВ

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

робоча програма навчальної дисципліни

Галузь знань	29 «Міжнародні відносини»
Спеціальність	291 «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»
Освітній рівень	перший (бакалаврський)
Освітня програма	«Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії»

Вид дисципліни
Мова викладання, навчання та оцінювання

вибіркова
українська

Завідувач кафедри філософії та політології

Олег КУЗЬ

Харків
2020

ЗАТВЕРДЖЕНО
на засіданні кафедри філософії та політології
Протокол № 1 від 25. 08.2020 р.

Розробники:
Кузь О. М., д.філос.н., проф. кафедри філософії та політології
Поліщук О.О., викладач кафедри філософії та політології

Лист оновлення та перезатвердження
робочої програми навчальної дисципліни

Навчальний рік	Дата засідання кафедри – розробника РПНД	Номер протоколу	Підпис завідувача кафедри

Анотація навчальної дисципліни

Процес становлення і розвитку системи регіональної політики та місцевого самоврядування в Україні потребує вирішення широкого кола питань, пов'язаних з будівництвом демократичної держави з ринковою економікою, розвинутою системою соціальних стандартів і гарантій для кожного її громадянина незалежно від місця проживання. Особливо це є актуальним в умовах децентралізації влади в Україні, наділення органів місцевого самоврядування більшими повноваженнями, особливо в матеріальній та фінансовій сферах. Важлива роль у демократичній державі належить налагодженню ефективної системи управління на всіх рівнях, застосовуючи при цьому національний історичний та зарубіжний досвід.

Впровадження демократичних засад в практику місцевого самоврядування потребує подальшого правового регулювання діяльності органів державної влади та влади на місцях, а також інституту місцевого самоврядування як одного з найголовніших елементів громадянського суспільства. «Теорія та практика місцевого самоврядування» – дисципліна, що належить до тих, які створюють основну базу знань, необхідну для ефективної підготовки фахівців з менеджменту організацій, в сфері місцевого самоврядування, регіонального розвитку.

Підготовка фахівців у сфері регіональної політики та місцевого самоврядування, має на меті дати слухачам теоретичні знання та виробити в них практичні навички опрацювати й обґрунтовувати конкретні пропозиції, які стосуються актуальних проблем державної влади та місцевого самоврядування. У зв'язку з цим у програмі вивчення дисципліни «Теорія та практика місцевого самоврядування» для студентів освітньо-кваліфікаційного рівня бакалавр міститься як теоретичний матеріал, так і специфіка застосування отриманих знань та навичок на практиці. У ході вивчення даної дисципліни студенти знайомляться з теоретико-методологічними засадами, предметом, об'єктом, метою, завданнями та функціями дисципліни, розглядають головні пріоритети в діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування.

Метою викладання навчальної дисципліни «Теорія та практика місцевого самоврядування» є формування у студентів компетентностей щодо самостійного аналізу інституту місцевого самоврядування та його співвіднесення з феноменом державної влади, розробкою зовнішньополітичних та внутрішньополітичних стратегій. Це повинно допомогти майбутнім фахівцям соціально-політичного, міжнародно-політичного спрямування приймати виважені рішення, що сприятимуть подальшій демократизації українського суспільства, його інтеграції у світове співтовариство.

У якості завдань опанування дисципліни постають:

- опанувати основні засади місцевого самоврядування; усвідомлювати роль місцевого самоврядування в системі державного управління;
- знати нормативно-правове забезпечення та правові основи діяльності центральних / місцевих органів влади, структуру системи місцевого самоврядування в Україні;
- розуміти теорію регіональної політики, знати поняття та головні ознаки місцевого самоврядування;
- аналізувати теоретичні та практичні особливості функціонування органів місцевого самоврядування.
- засвоїти основні принципи діяльності місцевої влади, механізми їх прояву і особливості застосування, усвідомити роль держави в управлінні суспільним розвитком; розуміти загальну характеристику системи органів місцевого самоврядування.

Програма вивчення навчальної дисципліни «Теорія та практика місцевого самоврядування» складена відповідно до освітньої програми підготовки бакалаврів зі спеціальності «Міжнародні відносини, суспільні комунікації та регіональні студії».

Характеристика навчальної дисципліни

Курс	4
Семестр	7
Кількість кредитів ECTS	4
Форма підсумкового контролю	залік

Структурно-логічна схема вивчення навчальної дисципліни

Пререквізити	Постреквізити
Країнознавство	Політичний розвиток і політичні системи країн світу
Політологія та історія політичних вчень	Міжнародні відносини в Європі
Міжнародні відносини та світова політика	Геополітика і геостратегія
Регіоналізм у сучасних міжнародних відносинах	

Компетентності та результати навчання за дисципліною

Компетентності	Результати навчання
<p>Здатність працювати в міжнародному контексті.</p> <p>Здатність оцінювати стан та напрями досліджень міжнародних відносин та світової політики у політичній, економічній, юридичній науках, у міждисциплінарних дослідженнях.</p> <p>Здатність аналізувати вплив світової економіки, міжнародного права та внутрішньої політики на структуру й динаміку міжнародних відносин та зовнішньої політики держав.</p> <p>Здатність аналізувати природу та еволюцію міжнародних організацій, їх місця у системі міжнародних відносин, основних форм та перспектив співпраці України з ними.</p>	<p>Знати природу міжнародного співробітництва, характер взаємодії між міжнародними акторами, співвідношення державних, недержавних акторів у світовій політиці.</p> <p>Знати принципи, механізми та процеси забезпечення зовнішньої політики держав, взаємодії між зовнішньою та внутрішньою політикою, визначення та реалізації на міжнародній арені національних інтересів держав, процесу формування та реалізації зовнішньополітичних рішень.</p> <p>Знати природу та характер взаємодій окремих країн та регіонів на глобальному, регіональному та локальному рівнях.</p> <p>Розуміти багатоскладовість та гетерогенність українського суспільства, володіти навичками регіонального, політико-географічного та електорального аналізу поведінкових стратегій неурядових гравців міжнародних відносин України.</p>

Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Місцеве самоврядування у структурі публічної влади

Тема 1. Теоретичні засади розвитку місцевого самоврядування

Сутність місцевого самоврядування. Завдання та функції місцевого самоврядування. Основні принципи місцевого самоврядування. Методи місцевого самоврядування. Джерела

права місцевого самоврядування. Норми та інститути місцевого самоврядування в Україні. Місце місцевого самоврядування в правовій системі держави. Система та інститути місцевого самоврядування. Основні теоретичні концепції місцевого самоврядування. Правова основа місцевого самоврядування. Демографічна та територіальна основи місцевого самоврядування. Соціальні основи місцевого самоврядування.

Тема 2. Матеріальна та фінансова основа місцевого самоврядування

Роль комунальних підприємств, установ та організацій в соціально- економічному розвитку міста. Комунальна (муніципальна) власність та її складові. Сутність і роль муніципальних фінансів в економічному і соціальному розвитку міст. Функції муніципальних фінансів. Особливості формування доходів та видатків муніципальних бюджетів. Сутність міжбюджетних трансфертів. Види міжбюджетних трансфертів. Особливості управління фінансово-економічними ресурсами міст. Касове виконання муніципальних бюджетів.

Тема 3. Правові основи здійснення населенням права місцевого самоврядування

Нормативно-правове забезпечення місцевого самоврядування. Участь населення у формуванні органів місцевого самоврядування. Норми, в яких закріплені правові гарантії місцевого самоврядування. Форми прямої демократії. Право на проведення місцевих референдумів. Інститути локальної демократії в системі місцевого самоврядування в Україні. Сутність та види нормативно-правового забезпечення місцевого самоврядування. Основні конституційно-правові теорії місцевого самоврядування. Інститут місцевого самоврядування в Україні та джерела його нормативно-правового забезпечення. Підзаконне регулювання місцевого самоврядування. Конституційні основи місцевого самоврядування в Україні. Законодавчі основи місцевого самоврядування в Україні. Підзаконні нормативно-правові акти в галузі місцевого самоврядування.

Тема 4. Територіальна громада в системі місцевого самоврядування

Сутність територіальної громади. Місце територіальної громади в системі місцевого самоврядування. Поняття територіальної громади в нормативно- правових актах України. Вітчизняні та зарубіжні теорії про територіальну громаду. Ознаки територіальної громади як первинного суб'єкта місцевого самоврядування. Види територіальних громад в Україні. Функції територіальних громад. Головні ознаки територіальної громади. Територіальна громада як суб'єкт підприємницької діяльності у сфері надання громадських послуг. Участь територіальної громади у місцевому самоврядуванні. Форми діяльності територіальних громад.

Тема 5. Структура місцевого самоврядування в Україні

Поняття системи органів місцевого самоврядування. Види органів місцевого самоврядування. Представницькі органи місцевого самоврядування. Виборні посадові особи місцевого самоврядування. Обласні та районні ради. Сільський, селищний та міський голова. Виконавчі органи місцевого самоврядування.

Організаційні функціональні та конституційно- правові засади місцевого самоврядування. Проблеми та особливості реалізації правових засад місцевого самоврядування. Сутність і зміст компетенції та повноваження місцевого самоврядування. Сутність відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Основні види відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування. Особливості відповідальності органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Тема 6. Місцеве самоврядування в Україні в XX – на початку XXI ст.

Револьюційна ситуація в Україні та організація діяльності органів місцевого самоврядування в період Української Центральної ради. Місцеве самоврядування в Україні в добу Гетьманату П. Скоропадського та Директорії УНР. Західноукраїнська Народна

Республіка та її органи місцевого самоврядування. Місцеве самоврядування на західноукраїнських землях у складі Другої Речі Посполитої, Чехословацької республіки і Румунської монархії. Місцеве самоврядування в Українській РСР (20-80 ті рр. ХХ ст.). Повноваження органів місцевого самоврядування (Рад) в Українській РСР в 20-80-х рр. ХХ ст. Становлення інституту місцевого самоврядування в новітній історії України. Закон України "Про місцеве самоврядування в Україні" та його роль в становленні інституту місцевого самоврядування". Європейська Хартія місцевого самоврядування.

Тема 7. Особливості розвитку системи державного управління в зарубіжних країнах

Причини і типи адміністративних реформ на сучасному етапі. Стратегія адміністративних реформ у країнах з розвинутою економікою. Особливості проведення адміністративних реформ в країнах ЄС. Специфіка проведення адміністративних реформ в країнах СНД. Використання у вітчизняній практиці зарубіжного досвіду вдосконалення системи урядування.

Тема 8. Місцеве самоврядування в зарубіжних країнах

Основні види муніципальних систем в зарубіжних країнах. Англоамериканська (англосаксонська) модель. Континентальна модель. Іберійська модель. Радянська модель. Види організаційно-правових форм місцевого самоврядування в зарубіжних країнах. Мета та завдання проведення муніципальних реформ в зарубіжних країнах. Структурні реформи. Функціональні реформи. Недоліки в проведенні муніципальних реформ у зарубіжних країнах. Муніципальні реформи в країнах Європи.

Методи навчання та викладання

Основними формами та методами навчання є лекції, семінарські заняття, консультації, самостійна робота, контрольні заходи. Методи навчання, які спрямовані на формування активної позиції студента в освітньому процесі: проблемний виклад, частково-пошукові та дослідницькі методи, дослідницькі методи та інші методи, спрямовані на активізацію і стимулювання навчально-пізнавальної діяльності студентів. Використовується студентоцентризований, проблемноорієнтований, діяльнісний, комунікативний, професійноорієнтований, міждисциплінарний підходи до навчання.

Порядок оцінювання результатів навчання

Система оцінювання сформованих компетентностей у студентів враховує види занять, які згідно з програмою навчальної дисципліни передбачають лекційні, семінарські, а також виконання самостійної роботи. Оцінювання сформованих компетентностей у студентів здійснюється за накопичувальною 100-бальною системою. Контрольні заходи включають: поточний контроль, що здійснюється протягом семестру під час проведення лекційних, семінарських занять і оцінюється сумою набраних балів (максимальна сума – 100 балів; мінімальна сума, що дозволяє студенту скласти залік, – 60 балів); підсумковий/семестровий контроль, що проводиться у формі семестрового диференційованого заліку, відповідно до графіку навчального процесу.

Оцінювання роботи студента на лекційних та семінарських заняттях здійснюється: за такими критеріями: присутність на лекційному занятті та наявність конспекту – студент отримує по 0,2 бала; за присутність на семінарському занятті по 0,3 бали, робота на семінарському занятті за активну участь у дискусії за темою семінарського заняття студент може отримати до 4 балів; за презентацію есе до 12 балів; за підготовку доповіді і відповіді на додаткові питання по темі доповіді до 4 балів; за правильні відповіді при проведенні експрес-опитування до 4 балів; за змістовні відповіді при написанні контрольної роботи до 12 балів.

Оцінювання самостійної роботи здійснюється окремо за кожним видом роботи:

підготовка доповіді – 4 бали (за 4-бальною шкалою оцінювання: 4 бали – відмінно, 3 бали – добре, 2 бали – задовільно, 1 – достатньо; 4 рази за семестр); участь в експрес-опитуванні – 4 бали (4 рази за семестр); участь в дискусії – 4 бали (4 рази за семестр); написання контрольної роботи – 12 балів (за 12-бальною шкалою оцінювання, 2 рази за семестр), презентація есе – 12 балів (2 рази за семестр). Поточний контроль успішності навчання студентів з дисципліни «Теорія та практика місцевого самоврядування» та рівня сформованості у них очікуваних компетентностей, здійснюється у таких формах: робота на лекційних і семінарських заняттях; участь у дискусії; перевірка есе за заданою тематикою; проведення експрес-опитування; підготовка доповідей; проведення письмової контрольної роботи.

Поточний контроль успішності навчання у формі роботи на лекційних і семінарських заняттях здійснюється на кожному занятті, усно. Поточний контроль у формі дискусії, експрес-опитування, підготовки аналітичної доповіді здійснюється чотири рази за семестр, усно.

Поточний контроль успішності навчання у формі перевірки есе за погодженою тематикою здійснюється 2 рази за семестр, захист проводиться на семінарських заняттях в усній формі з наданням письмового тексту. Поточний контроль у формі проведення письмової контрольної роботи здійснюється на лекційному занятті – 2 рази за семестр.

Зазначені форми і засоби поточного контролю успішності навчання студентів із навчальної дисципліни «Теорія та практика місцевого самоврядування» спрямовані на стимулювання систематичної поточної навчальної та самостійної роботи тих, хто навчається, на підвищення об'єктивності оцінювання їхніх знань, запровадження здорової конкуренції між студентами у навчанні, на виявлення і розвиток їхніх творчих і дослідницьких здібностей. Мінімально можлива кількість балів за поточний контроль упродовж семестру – 60. Підсумковий контроль успішності навчання студентів з дисципліни «Теорія та практика місцевого самоврядування» та рівня сформованості у них компетентностей, які підтримуються даною компонентою навчального плану, проводиться у формі семестрового диференційованого заліку відповідно до графіку навчального процесу спеціальності.

Семестровий залік – форма оцінки підсумкового засвоєння студентами теоретичного та практичного матеріалу з окремої навчальної дисципліни, що проводиться як контрольний захід. Завданням заліку є перевірка розуміння студентами програмного матеріалу в цілому, логіки та взаємозв'язків між окремими розділами, здатності творчого використання накопичених знань, вміння формулювати своє ставлення до певної проблеми навчальної дисципліни тощо. Під час семестрового контролю у формі диференційованого заліку підсумкова кількість балів з навчальної дисципліни (максимум – 100 балів) визначається як сума (проста) балів за результатами успішності студента при поточному контролі.

Студента слід вважати атестованим, якщо сума балів, одержаних за результатами підсумкової/семестрової перевірки успішності, дорівнює або перевищує 60. Сумарний результат у балах за семестр складає: «60 і більше балів – зараховано», «59 і менше балів – не зараховано» та заноситься у залікову «Відомість обліку успішності» навчальної дисципліни.

Виставлення підсумкової оцінки здійснюється за шкалою, наведено в таблиці "Шкала оцінювання: національна та ЄКТС".

Форми оцінювання та розподіл балів наведено у таблиці "Рейтинг-план навчальної дисципліни".

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ЄКТС	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	
82 – 89	B	добре	

74 – 81	C	задовільно	зараховано
64 – 73	D		
60 – 63	E		
35 – 59	FX	незадовільно	не зараховано

Рейтинг-план навчальної дисципліни

Тема	Форми та види навчання		Форми оцінювання	Мак бал
Тема 1.	<i>Аудиторна робота</i>			
	Лекція 1	Лекція. Теоретичні засади розвитку місцевого самоврядування	присутність, конспект	0,2
	Семінарське заняття 1	Семінарське заняття за темою: 1. Сутність місцевого самоврядування. 2. Завдання та функції місцевого самоврядування. 3. Основні принципи місцевого самоврядування.	присутність; участь в дискусії	0,3 4
	<i>Самостійна робота</i>			
	Питання та завдання до самостійного опрацювання	Пропедевтичне заняття: ознайомлення з технологічною картою, переліком рекомендованої літератури, вимогами та темами есе тощо		
Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до семінарського заняття, огляд теоретичного матеріалу з теми 1				
Тема 2	<i>Аудиторна робота</i>			
	Лекція 2	Лекція.2 Матеріальна та фінансова основа місцевого самоврядування	присутність, конспект	0,2
	Семінарське заняття 2	Семінарське заняття за темою 2: 1. Роль комунальних підприємств, установ та організацій в соціально- економічному розвитку міста. 2. Комунальна (муніципальна) власність та її складові. 3. Сутність і роль муніципальних фінансів в економічному і соціальному розвитку міст.	присутність; підготовка	0,3 4
			доповіді	
	<i>Самостійна робота</i>			
	Питання та завдання до самостійного опрацювання	Участь у дискусії	усно	4
Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до семінарського заняття, огляд теоретичного матеріалу з теми 1. Підготовка до дебатів (полеміки)				
	<i>Аудиторна робота</i>			
	Лекція 3	Лекція Правові основи здійснення населенням права місцевого самоврядування.	присутність, конспект	0,2

	Семінарське заняття 3	Семінарське заняття за темою 3: 1. Структура місцевого самоврядування в Україні 2. Поняття системи органів місцевого самоврядування. 3. Види органів місцевого самоврядування.	присутність; експрес опитування	0,3 4
	Самостійна робота			
	Питання та завдання до самостійного опрацювання	Презентація есе	усно, текст есе	12
		Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до семінарського заняття, опрацювання рекомендованої літератури з теми 2. Підготовка до контрольної роботи		
Теми 4	Аудиторна робота			
	Лекція 4	Лекція Територіальна громада в системі місцевого самоврядування	присутність, конспект	0,2
	Семінарське заняття 4	Семінарське заняття за темою 4: 1. Сутність територіальної громади. 2. Місце територіальної громади в системі місцевого самоврядування. 3. Поняття територіальної громади в нормативно- правових актах України.	Присутність, участь в дискусії	0,3 4
	Самостійна робота			
	Питання та завдання до самостійного опрацювання	Підготовка доповіді	усно	4
		Контрольна робота	письмово	12
	Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до семінарського заняття, опрацювання рекомендованої літератури з тем 3. Підготовка до експрес-опитування			
Тема 5	Аудиторна робота			
	Лекція 5	Лекція Структура місцевого самоврядування в Україні	присутність, конспект	0,2
	Семінарське заняття 5	Семінарське заняття за темою 5: 1. Поняття системи органів місцевого самоврядування. 2. Види органів місцевого самоврядування. 3. Представницькі органи місцевого самоврядування. 4. Виборні посадові особи місцевого самоврядування. 5. Обласні та районні ради. Сільський, селищний та міський голова.	присутність; за підготовку доповіді	0,3 4
	Самостійна робота			
	Питання та завдання до самостійного опрацювання	Підготовка есе	усно, текст есе	12
		Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до семінарського заняття, опрацювання рекомендованої літератури з теми 4. Підготовка до реферативного повідомлення		
	Аудиторна робота			
	Лекція 6	Лекція Місцеве самоврядування в Україні в ХХ — на початку ХХІ ст.	присутність, конспект	0,2

	Семінарське заняття 6	Семінарське заняття за темою 6: 1. Революційна ситуація в Україні та організація діяльності органів місцевого самоврядування в період Української Центральної ради. 2. Місцеве самоврядування в Україні в добу Гетьманату П. Скоропадського та Директорії УНР. 3. Західноукраїнська Народна Республіка та її органи місцевого самоврядування. 4. Місцеве самоврядування на західноукраїнських землях у складі Другої Речі Посполитої, Чехословацької республіки і Румунської монархії.	присутність; підготовка доповіді	0,3 4
Самостійна робота				
	Питання та завдання до самостійного опрацювання	Експрес-опитування	усно	4
		Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до семінарського заняття, опрацювання рекомендованої літератури з теми 5. Підготовка до дебатів		
Аудиторна робота				
Тема 7	Лекція 7	Лекція Особливості розвитку системи державного управління в зарубіжних країнах	присутність, конспект	0,2
	Семінарське заняття 7	Семінарське заняття за темою 7: 1. Причини і типи адміністративних реформ на сучасному етапі. 2. Стратегія адміністративних реформ у країнах з розвинутою економікою. 3. Особливості проведення адміністративних реформ в країнах ЄС. 4. Специфіка проведення адміністративних реформ в країнах СНД. 5. Використання у вітчизняній практиці	присутність; експрес-опитування	0,3 4
		зарубіжного досвіду вдосконалення системи урядування.		
Самостійна робота				
	Питання та завдання до самостійного опрацювання	Контрольна робота	письмово	12
		Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до семінарського заняття, опрацювання рекомендованої літератури з теми 6. Підготовка до експрес-опитування		
Аудиторна робота				
	Лекція 8	Лекція Місцеве самоврядування в зарубіжних країнах.	присутність, конспект	0,2

Семінарське заняття 8	Семінарське заняття за темою 8: 1. Основні види муніципальних систем в зарубіжних країнах. 2. Англоамериканська (англосаксонська) модель. 3. Континентальна модель. 4. Іберійська модель. 5. Радянська модель. 6. Види організаційно-правових форм місцевого самоврядування в зарубіжних країнах	Присутність, Експрес-опитування	0,3 4
Самостійна робота			
Питання та завдання до самостійного опрацювання	Експрес-опитування Вивчення лекційного матеріалу, підготовка до семінарського заняття, опрацювання рекомендованої літератури з теми 7-8. Підготовка реферативного повідомлення	усно	4

Рекомендована література

1. Основна

1. Бедрій Р. Б. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні / Р. Б. Бедрій, С. Я. Бурда. – Л. : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. – 124с.
2. Гураль П. Ф. Територіальна громада в Україні. Історико-правове дослідження. Монографія / П. Ф. Гураль. – Львів : Край, 2008. – 468 с.
3. Енциклопедія державного управління: у 8 т. / [наук. редкол.: Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін.]; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України. – К. : НАДУ, 2011. – Т. 1: Теорія державного управління/ наук. редкол. 1-го т. : В. М. Князев [та ін.]. – 2011. – 746 с.; Т. 3: Історія державного управління / наук. редкол. 3-го т.: А. М. Михненко [та ін.]. – 2011. – 787 с.
4. Падалко Г. В. Теорія служби в органах місцевого самоврядування в Україні: муніципально-правове дослідження: монографія / Г. В. Падалко. – Х. : Право, 2012. – 284, [1] с.
5. Утвенко В. В. Теорія та історія місцевого самоврядування. Навч. посіб. / В. В. Утвенко. – К. : Персонал, 2015. – 234 с.
6. Адміністративне право України. Підручник / [за ред. проф. Ю.П. Битяка]. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – 544 с.
7. Батанов О. В. Конституційно-правовий статус територіальних громад в Україні: Монографія / О. В. Батанов; [за заг. ред. В. Ф. Погорілка]. – К. : Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 512 с.
8. Боссарт Д. Державна служба у країнах - кандидатах до вступу до ЄС: нові тенденції та вплив інтеграційного процесу / Д. Боссарт, К. Демке; [пер. з англ. О.М.Шаленко]. – К. : Міленіум, 2004. – 128 с.
9. Василенко І. А. Государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия: Уч. пособие / И. А. Василенко; изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Логос, 2000. – 200с.
10. Державне управління: Словник-довідник /Уклад.: В. Д. Бакуменко (керівник творчого колективу), Д. О. Безносенко, І. М. Варзар, В. М. Князев та ін.; за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. – К. : Вид-во УАДУ, 2002. – 228с.

2. Додаткова

11. Закон України «Про громадські об'єднання» від 22 березня 2012 р. №4572-VI // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, №1, ст.1.
12. Закон України «Про органи самоорганізації населення» від 11 липня 2001 р. №2625-III // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, №48, ст. 254.
13. Конституція України: прийнята 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України, 1996, №30, Ст.142.
14. Куйбіда В. С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування в Україні / В. С. Куйбіда. – К. : МАУП, 2004. – 431 с.
15. Мальчин Ю. М. Історія місцевого самоврядування України: навч. посіб. / Мальчин Ю. М., Чумак В. А. ; Акад. муніцип. упр. – К. : ВПЦ АМУ, 2013. – 296 с.
16. Механізми підвищення ефективності діяльності органів державного управління на регіональному рівні / Г. І. Мостовий, О. Ю. Амосов, А. О. Дегтяр та інш.; за заг. ред. Г. І. Мостового. – Х. : Вид-во ХарРІДУ НАДУ "Магістр", 2004. – 208 с.
17. Письменний В. В. Місцеві фінанси: навч. посіб. / В. В. Письменний. – Тернопіль : Економічна думка, 2012. – 199 с.
18. Реформування публічного управління: теорія, практика, міжнародний досвід: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю, 31 жовт. 2014 р. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Одес. регіон. ін-т держ. упр.; [редкол.: Іжа М. М. та ін.]. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2014. – 455 с.

3. Інтернет-джерела

19. Співробітництво територіальних громад. URL:<http://www.minregion.gov.ua/narpyamki-diyalnosti/regional-dev/rozvytok-mistsevoho-samovryaduvannya/spivro-bitnytstvo>.
20. Звіздай О. В. Нормативно-правові засади розвитку місцевого самоврядування в Україні. Актуальні проблеми державного управління. 2015. № 1. С. 242-249. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apdy_2015_1_35.
21. Теорія та практика місцевого самоврядування. Сайт ПНС ім.С.Кузнеця: <https://pns.hneu.edu.ua/course/view.php?id=6890>